

УДК 159.9:070

Гурлева Т. С.

**ДІАЛОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ПСИХОЛОГА У ПРОСТОРІ
ДРУКОВАНИХ ЗМІ У ВІДНОВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ
В КРИЗОВИХ УМОВАХ**

Гурлева Т. С. Діалогічне спілкування психолога у просторі друкованих ЗМІ у відновленні та розвитку особистості в кризових умовах. Представлено огляд наукової літератури щодо загальних орієнтирів психологічної допомоги різним категоріям постраждалих від війни. Підкреслено значення діалогу в спілкуванні з громадянами України як напрямку, так і через друковані ЗМІ. Визначено особливості і перспективи дистантного діалогічного спілкування – як частини комунікативної культури – у відновленні та розвитку особистості в кризових умовах.

Ключові слова: діалогічне спілкування, культура спілкування, розвиток особистості, дистантне спілкування, друковані ЗМІ, текст, психологічна допомога, громадяни України, що постраждали від війни.

Гурлева Т. С. Диалогическое общение психолога в пространстве печатных СМИ в восстановлении и развитии личности в кризисных условиях. Представлен обзор научной литературы относительно общих ориентиров психологической помощи разным категориям пострадавших от войны. Подчеркнуто значение диалога в общении с гражданами Украины как напрямую, так и посредством печатных СМИ. Определены особенности и перспективы дистантного диалогического общения — как части коммуникативной культуры — в восстановлении и развитии личности в кризисных условиях.

Ключевые слова: диалогическое общение, культура общения, развитие личности, дистантное общение, печатные СМИ, текст, психологическая помощь, пострадавшие от войны граждане Украины.

Постановка проблеми. Психотравмуючі події, складна соціальна ситуація, яка склалася в Україні за останні роки (Революція Гідності, агресія з боку Росії і терористичних організацій), породжують у людей стан тривоги, важкі, руйнівні переживання. Психологічних травм зазнали найрізноманітніші верстви населення України, про що зазначається у численних роботах вітчизняних вчених [1; 8; 9; 11 та ін.]. Громадяни вимушені опиратися маніпулятивним, дезорієнтуючим технологіям, які використовує через інформаційні канали сторона-агресор. Із самого початку нападу Росії стало вочевидь, наголошує Ю. В. Гаманенко, що воювати прийдеться не тільки стрілецькою зброєю, танками, гарматами і літаками, а, перш за все, війна буде інформаційного характеру [1, с. 88-90]. Адже інформація потрібна людині аби орієнтуватися у тому, що відбувається, обирати правильні рішення, відновлювати, захищати і розвивати власну особистість, свої стосунки з іншими людьми, а значить зміцнювати і свою країну.

У «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» 2016 року йдеться про формування суб'єкт-суб'єктного стилю взаємин на основі діалогу. Серед перспектив вдосконалення психологічної допомоги для підтримання і відновлення психологічного здоров'я громадян в сучасних умовах зазначено наступне: *«задіяти на державному рівні медіа-ресурси, через які професійні психологи мають навчати населення різноманітним способам самовідновлення, зняття стресу, підвищення адаптивності, що забезпечить можливість подальшого розповсюдження набутих знань добровільними психологами-волонтерами і сприятиме підвищенню психологічної грамотності населення»* [7, с.158]. Актуальним стає вивчення можливостей дистантного (непрямого чи опосередкованого)

спілкування, а саме встановлення діалогу між психологами і громадянами через друковані ЗМІ (далі – ДЗМІ), які є складовою частиною національного інформаційного простору.

Аналіз наукових досліджень. За останні роки збільшилась кількість робіт, в яких розкривається питання впливу тексту на свідомість людини, ризику маніпуляції в умовах гібридної і, зокрема, інформаційної війни, питання культури спілкування, діалогу як співтворчості, продуктивної взаємодії, авторської і читацької компетентності (В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Л. Вернік, Т. Г. Калюжна, Т. В. Ковтика, О. М. Корніяка, В. В. Різун, С. П. Тищенко, Н. В. Чепелева та ін.). Вітчизняні вчені активно досліджують питання психологічної допомоги різним категоріям постраждалих від воєнних дій та медіа-впливу для збереження психічного здоров'я громадян, а також особливостей спілкування, використовуючи різні джерела масової інформації, у тому числі пресу та інтернет-видання (С. Т. Бойко, З. Г. Кісарчук, О. М. Кокун, Л. А. Найдьонова, Т. М. Титаренко, Н. І. Череповська та ін.). Дослідження і втілення в теорію і практику психологічної допомоги наукових розробок із зазначених вище тем саме по собі вже має вагомим значення. Втім можна констатувати відсутність напрацювань щодо загальних особливостей впливу психолога на різні категорії громадян України опосередковано, через ДЗМІ, що забезпечувало б, як і при прямому контакті, особистісний розвиток і самовдосконалення людини. Тому *мета статті* – 1) дослідити необхідність діалогічного спілкування психолога з різними категоріями постраждалих мешканців України в умовах гібридної війни і 2) окреслити особливості культури такого спілкування через ДЗМІ.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження.

1. Діалог як умова ефективної психологічної допомоги різним категоріям постраждалих на території України: теоретичний огляд.

У якості першочергових професійних кроків в Інституті психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Інституті соціальної та політичної психології НАПН України та Українському науково-методичному центрі практичної психології і соціальної роботи було створено реабілітаційні центри, які вже з лютого 2014 р. розпочали масштабну, системну і скоординовану психологічну роботу із психологічної допомоги постраждалим від воєнних дій [8, с.156].

Серед постраждалих у даній статті виділяються наступні групи громадян: військовослужбовці у зоні бойових дій і їх сім'ї; поранені військові, що перебувають на лікуванні і проходять реабілітацію у шпиталі; особовий склад військових частин; переселенці зі Сходу країни і Криму; населення на

мирних, звільнених та підконтрольних сепаратистським організаціям, територіях; найбільш вразлива категорія – діти; волонтери та консультанти Телефону Довіри; психологи, які спілкуються з громадянами через пресу та інтернет-видання. Нижче розглянемо актуальність діалогічної взаємодії з переліченими категоріями постраждалих від війни і можливість діалогу з ними непрямо, опосередковано, а саме – через ДЗМІ.

Психологічна допомога є необхідною для військовослужбовців, що виконують свій обов'язок у *зоні бойових дій*, коли має місце, пише Л.Г. Царенко, фрустрування як базових потреб (погане харчування, порушення сну, брак питної води, функціонування в несприятливих кліматичних умовах тощо), так і вищих потреб (у прийнятті, визнанні). Значне місце в роботі психолога з військовослужбовцями займає психологічна просвіта, бесіда, під час якої доцільно використовувати метафори, приклади, історії, ставити запитання слухачам [9, с.61-74], а це, як відомо, є засобами побудови діалогу в тексті. Визначальним у роботі психолога Л. Г. Царенко вбачає нормальне фізичне та емоційне самопочуття фахівця, а також здатність прийняти співрозмовника часто неадекватного чи агресивного, готовність дарувати йому любов [Там само, с. 73], що є ознаками діалогічного спілкування між людьми.

Учасники бойових дій, які повернулися до умов мирного життя, констатує Є. О. Варлакова [1, с.67-69], відчують безнадійність, низький рівень самореалізації, гнів на оточуючих, почуття провини, тривогу, відчуження та весь спектр негативних емоцій. Деякі, отримавши фізичну травму, впадають у тяжку депресію чи стають алко- та наркозалежним, але є й такі, хто розуміє, що навіть у найскрутнішій ситуації не варто опускати руки, адже будь-які проблеми можна навчитись правильно вирішувати. Серед таких порад, як «навчитись планувати свій день», «соціально адаптуватись», «переобладнатись», психологи звертають увагу бійців на те, щоб «цікавитися інформацією», «бути на позитиві», «допомогти собі самотужки» і «повернутися у соціум». Психолог не дозволить «учаснику АТО залишатися на самоті», допоможе робити вибір між тим, аби сформувати в собі комплекс жертви чи самоактуалізуватися або посттравматично чи прогресивно розвиватися [Там само, с.67-68]. Саме ДЗМІ, текстові видання спроможні викликати інтерес до інформації. Допомогти бійцю усвідомити своє становище, конструктивно пережити травму, адаптуватися до нових умов життя, стати на шлях розвитку і самовдосконалення можна завдяки діалогічному спілкуванню.

Щодо надання психологічної допомоги *пораненим військовим у шпиталі*, то психологи виступають помічниками лікарів, своїми методами сприяють процесу зцілення, відновлення ресурсів, набуття внутрішньої рівноваги. формування мотивації до видужання та інше, наголошує

Л.О. Гребінь. Психолог робить акцент на труднощах в організації герметичного простору індивідуальної консультації, адже частіше сеанси відбуваються не наодинці з пораненим, а в присутності сторонніх осіб, які можуть впливати на процес консультування, а таке втручання іноді може мати негативно-оціночне забарвлення [9, с.74-85]. Це підтверджує можливість і доцільність консультування так само й через ДЗМІ.

Для учасників АТО і їх сімей організуються дієві форми соціально-психологічної підтримки, такі, як, зазначає В.В. Вессер, індивідуальні консультації, організація бесід стосовно особливостей переживання і подолання людиною кризових станів і кризових та надзвичайних ситуацій, проведення соціально-психологічних тренінгів екзистенційної спрямованості. Ефективною формою групової психокорекції є дебрифінг, під час якого від учасників вимагається вміння вислухати, не перебиваючи, і дати можливість висловитись усім бажаним. Цей метод не передбачає оцінок, критики, суперечок, дозволяє поділитися своїми відчуттями та реакціями, допомогти собі та іншим, дізнатися про те, які зазвичай бувають реакції на схожі події і як з ними впоратись [1, с. 76-78]. На той випадок, коли проведення таких корекцій з будь-яких причин не виявляється можливим, роль віртуального дебрифора може зіграти психолог-консультант, який приєднується до спілкування з постраждалим через газету, журнал, через текст. Окрім того, необхідність у такій психологічній роботі і проведення такої форми підтримки підтверджує доцільність саме діалогічного спілкування з населенням. Психолог Н. Ю. Журавльова [4] вивчала особливості психологічної допомоги *сім'ям військовослужбовців, що знаходяться на реабілітації*, підкреслюючи значення розуміння, довіри і любові з боку членів родини, зокрема дружин бійців, і підтримки психолога. Результати дослідження засвідчують необхідність і позитивну роль саме діалогу між військовослужбовцями та їх найближчим оточенням.

Для підтримання та відновлення високого рівня морально-психологічного стану *особового складу військових частин* (підрозділів) Збройних Сил України, які виконують завдання безпосередньо в зоні проведення АТО на території Донецької та Луганської областей, надання інформаційно-психологічної підтримки, діють високомобільні групи внутрішніх комунікацій, зазначає В. В. Засиленко. До основних способів надання психологічної допомоги належить, пише він, проведення психологічного консультування військовослужбовців з метою виявлення перших ознак та симптоматики посттравматичних стресових розладів, корекції самосвідомості, самооцінки, зняття психологічної напруги, підняття бойової мотивації під час ведення вогню противником тощо [1, с.69-70]. Психологічна допомога необхідна, на думку В. В. Стасюка, для успішного перенесення військовослужбовцями психотравмуючих факторів бойових обставин, збереження працездатності і попередження розвитку

посттравматичних стресових розладів [10]. Навіть забезпечення військових традицій сприяє, зауважує В. В. Ворона, «саморегуляції, саморозвитку, орієнтації на задоволення потреб особистості, відтворення й наступність духовних цінностей». Уміле використання виховного потенціалу військовослужбовців у військово-педагогічній діяльності дозволяє цілеспрямовано вести роботу щодо згуртування військових колективів і забезпечення їх морально-психологічної готовності до захисту Батьківщини [1, с.85-87]. Тема військових традицій може враховуватися автором тексту-психологом при спілкуванні з військовослужбовцем-читачем. Крім того, у військовослужбовців є потреба в інформації про події, що відбуваються [5, с. 136], яка коректно, грамотно і правдиво може подаватися через ДЗМІ. Належна інформація для її осмислення і самодопомоги сприймається і в текстовому викладі.

Психологічна допомога при адаптації до нових умов життя потрібна *переселенцям або «внутрішньо переміщеним особам»*. Психологічна адаптація включає, пише Г.П. Лазос, опрацювання важких стресових станів; допомогу у сприйнятті змін і поверненні до життя, в асиміляції та інтеграції отриманого досвіду і створенні нових життєвих перспектив. Соціальна адаптація передбачає чітке розуміння психічних станів таких людей, спричинених травматичною ситуацією, порушення в афективній і когнітивній сфері, зміни у поведінці. Підґрунтям цих поведінкових проявів є брак довіри або втрата довіри до будь-чого/будь-кого. Необхідним є створення для людини перспективи подальшого розвитку [9, с.26-45].

Особлива увага акцентується на *роботі з дітьми з тимчасово переселених родин*, з тим середовищем, в якому вони перебувають. Так, Я. М. Омельченко зазначає, що робота з близьким оточенням дітей включає в себе психологічну просвітницьку та консультативну роботу з їхніми батьками чи особами, які їх замінюють та дитячим колективом, в якому вони перебувають [9, с.46-60]. Психологічна допомога дитині не є ефективною безпосередньо через друковані ЗМІ, але діє опосередковано через їх батьків, вихователів, старших друзів тощо, які можуть донести не тільки певну інформацію про події, психологічний стан, але й на «мові дітей» передати впевненість у спроможності пережити травмуючі події і знайти шляхи подолання деструктивних переживань разом з дорослими.

Незалежної інформаційної підтримки потребує *місцеве населення на звільнених територіях та територіях, підконтрольних сепаратистським організаціям*. Серед проблем захисту від негативного впливу (ЗНВ) в антитерористичній операції значна увага приділяється, пише В.М. Вилко, вирішенню контрпропагандистських проблем, заходам щодо прогнозування, запобігання та нейтралізації інформаційно-психологічного впливу противника [1, с.78-80]. Вчити протистояти негативному впливу може, знову ж таки,

посттравматичних стресових розладів [10]. Навіть забезпечення військових традицій сприяє, зауважує В. В. Ворона, «саморегуляції, саморозвитку, орієнтації на задоволення потреб особистості, відтворення й наступність духовних цінностей». Уміле використання виховного потенціалу військовослужбовців у військово-педагогічній діяльності дозволяє цілеспрямовано вести роботу щодо згуртування військових колективів і забезпечення їх морально-психологічної готовності до захисту Батьківщини [1, с.85-87]. Тема військових традицій може враховуватися автором тексту-психологом при спілкуванні з військовослужбовцем-читачем. Крім того, у військовослужбовців є потреба в інформації про події, що відбуваються [5, с. 136], яка коректно, грамотно і правдиво може подаватися через ДЗМІ. Належна інформація для її осмислення і самодопомоги сприймається і в текстовому викладі.

Психологічна допомога при адаптації до нових умов життя потрібна *переселенцям або «внутрішньо переміщеним особам»*. Психологічна адаптація включає, пише Г.П. Лазос, опрацювання важких стресових станів; допомогу у сприйнятті змін і поверненні до життя, в асиміляції та інтеграції отриманого досвіду і створенні нових життєвих перспектив. Соціальна адаптація передбачає чітке розуміння психічних станів таких людей, спричинених травматичною ситуацією, порушення в афективній і когнітивній сфері, зміни у поведінці. Підґрунтям цих поведінкових проявів є брак довіри або втрата довіри до будь-чого/будь-кого. Необхідним є створення для людини перспективи подальшого розвитку [9, с.26-45].

Особлива увага акцентується на *роботі з дітьми з тимчасово переселених родин*, з тим середовищем, в якому вони перебувають. Так, Я. М. Омельченко зазначає, що робота з близьким оточенням дітей включає в себе психологічну просвітницьку та консультативну роботу з їхніми батьками чи особами, які їх замінюють та дитячим колективом, в якому вони перебувають [9, с.46-60]. Психологічна допомога дитині не є ефективною безпосередньо через друковані ЗМІ, але діє опосередковано через їх батьків, вихователів, старших друзів тощо, які можуть донести не тільки певну інформацію про події, психологічний стан, але й на «мові дітей» передати впевненість у спроможності пережити травмуючі події і знайти шляхи подолання деструктивних переживань разом з дорослими.

Незалежної інформаційної підтримки потребує *місцеве населення на звільнених територіях та територіях, підконтрольних сепаратистським організаціям*. Серед проблем захисту від негативного впливу (ЗНВ) в антитерористичній операції значна увага приділяється, пише В.М. Вилко, вирішенню контрпропагандистських проблем, заходам щодо прогнозування, запобігання та нейтралізації інформаційно-психологічного впливу противника [1, с.78-80]. Вчити протистояти негативному впливу може, знову ж таки,

психолог, який діалогічно спілкується з населенням через різні канали зв'язку. Серед основних проблем *вимушених переселенців з Криму* є, на думку О. Шульги, проблема житла, роботи, дискримінації, що виявляється у довідці вимушеного переселенця, висока адаптація та низька самоорганізація. Найбільш поширеною формою самоорганізації є залучення до груп у соцмережах для взаємодопомоги, де їх можуть проконсультувати, допомогти знайти житло [13]. Вочевидь, з цими громадянами теж треба встановлювати діалог, що сприятиме збереженню самоідентифікації, і, окремо, підвищенню рівня самоорганізації.

Психологічної підтримки потребують *громадяни на «мирних» територіях*, яких можна віднести до так званої «диванної сотні», особливо люди старшого покоління, що вболівають за події, але не в змозі брати в них участь і мають впоратися зі власними переживаннями. Інформація про те, яким чином люди можуть допомагати одне одному в кризових обставинах, може успішно подаватися через ЗМІ, переконані О.О. Вовчик-Блакитна і Т.С. Гурлева [9, с.141-167]. Досягненню змін у поведінці *волонтерів*, покращенню їх самопочуття сприяють групи взаємопідтримки, пишуть Г.П. Лазос і Л.І. Литвиненко [9, с.121-141]. У роботі з волонтерами важливий «спільний досвід», коли члени групи розуміють один одного (знаходяться на "одній хвилі") і не почуваються самотніми; в групах учасники отримують інформацію, є зворотній зв'язок, можливість обговорення. Розвиток соціальної підтримки — створення дружньої атмосфери взаєморозуміння в колективі, атмосфера довіри, прийняття, піклування — є одним з ефективних методів профілактики виснаження *консультанта на Теліфоні Довіри* [Там само].

Фахової підтримки, на думку автора статті, потребують *психологи, які виступають у ДЗМІ* (або так звані «пишучі психологи»). Адже підвищення їх комунікативної, зокрема текстової компетентності, сприяє правильному сприйняттю, розумінню та інтерпретації клієнтом-читачем психологічних повідомлень, тобто підвищенню його читацької компетентності [3; 9, с. 141-167]. За дослідженням 2016 р., росту текстової компетентності психологів сприяють, зокрема, певні вимоги до їх авторських текстів з боку редакторів друкованих видань (журналів, газет тощо), а також діалогічна компетентність видавців, їх особистісні якості, такі, як самостійність, вимогливість тощо.

2. *Особливості культури діалогічного спілкування між психологом і людиною, що перебуває у кризових умовах, через ДЗМІ. Культурі спілкування*, що є складовою частиною культури людини в цілому, притаманна нормативність, яка, відзначає А. В. Волинець, визначається станом суспільства, його історією, традиціями, національною своєрідністю, загальнолюдськими цінностями [1, с.80-82]. Стосовно комунікативної культури, скажімо, педагога, то для досягнення її високого рівня необхідно, на

думку Т. К. Чмут і Г. Л. Чайки, знати індивідуально-психологічні особливості підопічних, адекватно реагувати на їх поведінку і психологічний стан, добирати для кожної людини у відповідній ситуації такий спосіб спілкування, який не вступає в протиріччя з загальнолюдськими цінностями, мораллю суспільства, гуманністю, і в той же час мав би відповідати індивідуальним особливостям конкретної особистості [12]. Розмірковуючи про культуру спілкування майбутніх офіцерів-прикордонників В. І. Гевко пише: «Формування культури професійного спілкування — цілісний педагогічний процес, який включає діалогізацію навчання, створення відповідного соціокультурного середовища та науково-методичне забезпечення процесу формування культури професійного спілкування, необхідною умовою якого є розвиток суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і курсантів». Сьогодні в усіх сферах життя володіння мистецтвом діалогічного спілкування є конче необхідним, оскільки діалог є основою людського взаєморозуміння, це співтворчість, продукт взаємодії співрозмовників. Метою діалогу є пошук правильного та оптимального вирішення проблеми, зіставлення різних поглядів, думок, ідей та підходів, а запорукою успішної діалогічної ситуації є толерантність, повага до партнера, визнання його права на власне бачення проблеми. Культура діалогу полягає в досконалому володінні комунікативними навичками, вмінні будувати конструктивний, якісний, цивілізований діалог [1, с.93-94].

Діалогічність спілкування протистоїть маніпулятивності, коли людині нав'язуються погляди та ідеї і з неї знімається відповідальність за власний вибір, життя взагалі, вона позбавляється волі за вирішення власної долі і майбутнього найближчого середовища, своєї країни. Маніпулятор «заграє» або «страхає», націлюючись на потреби, бажання, прагнення, очікування, переживання людини, використовуючи їх аби вивести «у бік» від справжнього розуміння самого себе або ситуації, критичного її осмислення, відчуття себе суб'єктом подій, зробити керованою.

Акцентуючи увагу на теорії патогенного тексту або симулякра, амбівалентності, коли реальність підмінюється вигадкою й інформація не продукує смисл, а тільки «розігрує» його, підмінюючи комунікацію симуляцією спілкування, С. Т. Бойко підкреслює значення медіа-освіти, певні кроки до розгортання якої в Україні уже здійсненою. Це заснування Інституту медіа-екології, запровадження сайту «Медіаграмотність», створення в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України лабораторії психології масової комунікації та медіа-освіти, схвалення постановою Президії НАПН України 20 травня 2010 р. «Концепції впровадження медіа-освіти в Україні» [2].

Даючи відповідь на питання «Які щеплення — з дитинства, на рівні системи освіти — можна було б зробити, щоб у свідомості людини

сформувався імунітет до маніпуляцій за допомогою соціальних технологій», керівник громадської організації "Міжнародна просвітительська ініціатива "Відкрита хата" К. Ясько виділяє зокрема критичне мислення та емоційний інтелект (спроможність людини розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію та бажання інших людей і свої власні, а також здатність управляти емоціями своїми та інших людей для вирішення практичних завдань — якісно, щасливо та успішно, працюючи насамперед із собою, зі своєю емоційною сферою). Психолог акцентує увагу на довірі, емпатії людей на основі глибинних християнських принципів. «В основі доступності маніпуляціям — і соціальним, і сімейним — емоційне рабство, яке формується в дитинстві в результаті безвідповідального, неусвідомленого батьківства та викладання», — запевняє К. Ясько [6]. Ключ до визволення від такого «рабства», вважаємо, полягає у тому, щоб ставитися до людини не як до раба, безвільного і залежного, а як до особистості-творця, суб'єкта, як до рівного, що забезпечується саме діалогічною взаємодією, діалогічним спілкуванням з людиною, у тому числі і через друковані ЗМІ.

Серед основних векторів психологічної реабілітації особистості Т. М. Титаренко розглядає переконфігурування практик, спрямованих на самоідентифікацію, автономізацію, що передбачає освоєння нових комунікативних територій та смислопородження відповідно до етапу життєвого шляху. «Показано, — зазначає вчена, — що конструювання нових смислів, їхня особиста інтерпретація полегшується під час продуктивного, симетричного діалогу травмованої людини з психотерапевтом, який допомагає реконструювати життєву історію, перетворити екстраординарну подію на один з елементів подієвого ряду, прийняти нову демаркацію кордонів між мирним і воєнним досвідом, довоєнними і теперішніми друзями, колишніми і нинішніми цінностями, планами, уподобаннями» [11, с. 3]. Певно, таке «переконфігурування» може бути продуктивним стосовно будь-якої категорії постраждалих з урахуванням особливостей кожної з них, їх потреб, очікувань тощо.

Спілкування вже саме по собі є потребою людини, а спілкування з психологом вимагає від обох сторін налаштованості на таку взаємодію, знання особливостей її проведення. Дотримуючись Кодексу науковця, а також Етичного кодексу психолога (С.У. Гончаренко, В.В. Рибалка та ін.), психолог-консультант може встановлювати діалог з людиною через текст у друкованих ЗМІ [2; 3; 8, с. 204-208; 9, с. 141-167 та ін.]. Це стає можливим завдячуючи засобам написання тексту, що забезпечує послідовність, ясність, логічність, аргументованість думок, спираючись на потреби певної категорії постраждалих. Діалогічність тексту передбачує і реалізує зацікавленість партнерів один в одному і в темі, яка обговорюється, взаємодовіру і повагу, обопільну симпатію, прийняття і бажання розуміти одне одного, обмінюватися думками і враженнями, передавати й отримувати інформацію, розмірковувати над

подією чи власними переживаннями, здійснювати особистий вибір, переносити отримані знання на інші життєві ситуації, зберігати досвід вирішення складних обставин. Діалогічність друкованого тексту психолога мотивує читача до співбесіди, спонукає його до роздумів, застосовуючи різні засоби і прийоми писемного діалогічного мовлення (В. С. Біблер, Ж. В. Гордєєва, О. С. Кочубей, В. Ф. Литовський, Н. А. Терновик, Н. В. Чепелева та ін.).

Висновки. Теоретичний аналіз наукових джерел показав, що для усіх досліджених категорій постраждалих від зовнішньої агресії на сході України важливим є прийняття, прояви довіри, поваги, любові, симпатії, співпереживання, співучасті, здатність критично оцінювати події та інформацію, приймати відповідальні рішення та ін., що є показниками діалогічної комунікації. Діалог є інструментом і умовою спілкування між психологом і громадянами дистантно, через друковані ЗМІ. Діалог визначає культуру взаємодії психолога-автора і клієнта-читача, що є ознакою загальної культури міжлюдського спілкування, яка сприяє збереженню людського в людині, її особистісному розвитку в кризових умовах, нейтралізації негативного інформаційно-психологічного впливу. *Перспективним* вбачається визначення: специфіки друкованого психологічного тексту, завдяки якому стає можливим конструктивний діалог між автором тексту і читачем; засобів підвищення читацької компетентності психолога і людини, яка, перебуваючи в кризових умовах, запобігає до психологічної допомоги через ДЗМІ.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції : матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції (Київ, 26 травня 2016 р.) / Міністерство оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. — К. : НУОУ, 2016. — 400 с.
2. Бойко С. Т. Функціональний аналіз патогенних текстів (до проблеми психологічних аспектів медіа-освіти) / С. Т. Бойко // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. — К. : Ніка-Центр, 2011.— Вип.39. — 444 с. — С. 62 – 74.
3. Гурлева Т.С. Спілкування психолога з населенням через ЗМІ: режим діалогу / Т.С. Гурлева // Актуальні проблеми психології. Т. III: Консультативна психологія і психотерапія: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С Костюка НАПН України / За ред. Максименка С. Д. — Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. — К. : Логос, 2015. — Вип. 11. — С. 136-151.
4. Журавльова Н. Ю. Особливості психологічної допомоги сім'ям військовослужбовців, що знаходяться на реабілітації /

Н. Ю. Журавльова // Актуальні проблеми психології [Т.3 : Консультативна психологія і психотерапія] : Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред.: С. Д. Максименка — К. : Логос, 2015. — Вип.11. — С.76-84.

5. Кокун О.М. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій / О. М. Кокун, Н. А. Агасв, І. О. Пішко, Н.С. Лозінська : Методичний посібник. — К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. — 170 с.

6. Махно С. Щастя — у стосунках / Світлана Махно // «Дзеркало тижня. Україна», №28, 13 серпня 2016. — Електронний ресурс : <http://gazeta.dt.ua/SOCIUM/schastyu-u-stosunkah-.html>

7. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ : Педагогічна думка, 2016. — 448 с.

8. Психологічна допомога особистості в кризових соціокультурних умовах [Текст] : тези Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 29-30 жовт. 2015 р.) / Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України, лаб. консультат. психології та психотерапії, Криз. центр мед.-психол. допомоги ; [редкол.: С. Д. Максименко та ін.]. — Київ : Логос, 2015. — 85 с.

9. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З.Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко...Царенко Л. Г.; за ред. З. Г. Кісарчук. — К. : ТОВ «Видавництво «Логос». — 207 с.

10. Стасюк В.В. Психологічне забезпечення діяльності військ (сил): [підручник] / В.В. Стасюк. — К.: НУОУ імені Івана Черняхівського, 2014. — 504 с.

11. Титаренко Т.М. Напрями психологічної реабілітації особистості, що переживає події війни / Т. М. Титаренко // Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій: зб. статей. — К., 2015. — С. 3-13.

12. Чмут Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування / Т. К. Чмут, Г. Л. Чайка // Навч. посіб. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Вікар, 2002. — 223 с.

13. Шульга О. Вимушені переселенці з Криму два роки по тому: віз і нині там / Олександр Шульга // Дзеркало нижня, № 34, 24 вересня 2016. — Електронний ресурс: <http://gazeta.dt.ua/SOCIUM/vimusheni-pereselenci-z-krimu-dva-roki-po-tomu-viz-i-nini-tam-.html>

Spysok vikoristanih dzherel

1. Aktualni problemy psycholohichnoji dopomohy, socialnoji ta medyko-psycholohichnoji rehabilitaciji uchasnykiv antyterorystychnoji operaciji : materialy

mižvidomčoji naukovo-praktyčnoji konferenciji (Kýiv, 26 travnia 2016 r.) / Ministerstvo oborony Ukrajiny, Nacionalný universytet oborony Ukrajiny imeni Ivana Černiachovského. – K. : NUOU, 2016. – 400 s.

2. Bojko S. T. Funkcionalný analiz patohennyh tekstiv (do problemy psiholohičnyh aspektiv media - osvity) / S.T. Bojko // Naukovi zapysky Instytutu psiholohiji imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrajiny. – K. : Nika-Centr, 2011.– Vyp.39. – 444 s. – S. 62 – 74.

3. Hurlieva T.S. Spilkuvannia psiholoha z naselenniam čerez ZMI: režym dialohu / T.S. Hurlieva // Aktualni problemy psiholohiji. T. III: Konsultatyvna psiholohija i psihoterapija: Zb. nauk. prac Instytutu psiholohiji imeni H.S Kostiuka NAPN Ukrajiny / Za red.. Maksymenka S.D. – Instytut psiholohiji imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrajiny. – K.: Lohos, 2015. – Vyp. 11. – S. 136-151.

4. Žuravliova N. Ju. Osoblyvosti psiholohičnoji dopomohy sim'jam vijskovoslužbovciv, ščo znachodiat'sia na rehabilitaciji / N. Ju. Žuravliova // Aktualni problemy psiholohiji [T.3 : Konsultatyvna psiholohija i psihoterapija] : Zb. nauk. prac Instytutu psiholohiji imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrajiny / za red.: S. D. Maksymenka — K. : Lohos, 2015. — Vyp.11. — S.76-84.

5. Kokun O.M. Osnovy psiholohičnoji dopomohy vijskovoslužbovciam v umovach bojovyh dij / O.M. Kokun, N.A. Ahajev, I.O. Piško, N.S. Lozińska : Metodyčny posibnyk. – K.: NDC HP ZSU, 2015. – 170 s.

6. Machno S. Ščastia — u stosunkach / Svitlana Machno // «Dzerkalo tyžnia. Ukrajina», №28, 13 serpnia 2016. – Elektronny resurs : <http://gazeta.dt.ua/SOCIUM/schastya-u-stosunkah-.html>

7. Nacionalna dopovid' pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukrajinі / Nac. akad. ped. nauk Ukrajiny ; [redkol.: V. H. Kremeń (holova), V. I. Luhovy (zast. holovy), A. M. Huržij (zast. holovy), O. Ja. Savčenko (zast. holovy)] ; za zah. red. V. H. Kremenja. — Kýiv : Pedahohična dumka, 2016. — 448 s.

8. Psiholohična dopomoha osobystosti v kryzovyh sociokulturnyh umovach [Tekst] : tezy Mižnar. nauk.-prakt. konf., (Kýiv, 29-30 žovt. 2015 r.) / In-t psiholohiji im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrajiny, lab. konsultat. psiholohiji ta psihoterapiji, Kryz. centr med.-psichol. dopomohy ; [redkol.: S. D. Maksymenko ta in.]. – Kýiv : Lohos, 2015. – 85 s.

9. Psiholohična dopomoha postraždalym vnaslidok kryzovyh travmatyčnyh podij: metodyčny posibnyk / Z.H. Kisarčuk, Ja.M. Omeľčenko, H.P. Lazos, L.I. Lytvynenko...Carenko L.H.; za red. Z.H. Kisarčuk. – K. : TOV "Vydavnyct-vo "Lohos". – 207 s.

10. Stasiuk V.V. Psiholohične zabezpečennia dijalnosti vijsk (syl): [pidručnyk] / V.V. Stasiuk. – K.: NUOU imeni Ivana Černiachovského, 2014. – 504 s.

11. Tytarenko T.M. Napriamy psiholohičnoji rehabilitaciji osobystosti, ščo perežyvaje podiji vijny / T.M. Tytarenko // Psiholohična dopomoha osobystosti, ščo perežyvaje naslidky travmatyčnyh podij: zb. statej. – K., 2015. – S. 3-13.

12. Čmut T.K., Čajka H.L. Etyka dilovoho spilkuvannia / T.K. Čmut, H.L. Čajka // Navč. posib. – 2-he vyd., pererob. i dop. – K.: Vikar, 2002. – 223 s.

13. Šulha O. Vymušeni pereselenci z Krymu dva roky po tomu: viz i nini tam / Oleksandr Šulha // Dzerkalo nyžnia, № 34, 24 veresnia 2016. –Elektronný resurs: <http://gazeta.dt.ua/SOCIUM/vimusheni-pereselenci-z-krimu-dva-roki-potomu-viz-i-nini-tam-.html>

Gurleva T. S. The dialogue communication of a psychologist in the realm of printed media in the recovery and development of an individual in crisis. Literature review on the general guidelines of psychological aid to different categories of war victims is presented. The significance of a dialogue in communication with the citizens of Ukraine directly as well as via the printed media is emphasized. The paper defines the peculiarities and prospects of remote dialogue communication as a part of communicative culture in the recovery and development of a personality in crisis.

Keywords: dialogue communication, culture of communication, personal development, distant communication, printed media, text, psychological aid, citizens of Ukraine, who are war victims.

Відомості про автора

Гурлева Тетяна Степанівна, кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії консультативної психології та психотерапії, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Gurleva Tetyana Stepanivna, Candidate of Psychological Sciences, Research Fellow at the Laboratory of Counseling Psychology and Psychotherapy, G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

e-mail: t.s.gurleva@gmail.com

РЕФЕРАТ

Гурлева Т.С.

Діалогічне спілкування психолога у просторі друкованих ЗМІ у відновленні та розвитку особистості в кризових умовах

У статті представлено теоретичний огляд наукової літератури щодо загальних орієнтирів психологічної допомоги різним категоріям постраждалих від гібридної війни, що відбувається на сході України. В кризових умовах, в ситуації інформаційного протистояння виявлено і

підкреслено значення діалогу в спілкуванні психолога з громадянами, зокрема через друковані (текстові) ЗМІ.

Діалог розглядається як умова ефективної психологічної допомоги різним категоріям постраждалих на території України. Дослідження опиралося на потреби й очікування тієї або іншої групи населення, місця проживання, фізичний і психічний стани людей. З літературних джерел стає зрозумілим, що, отримавши фізичну або психологічну травму, постраждала людина потребує підтримки, прийняття і любові, а діалог між людьми забезпечує взаємодовіру і повагу, обопільну симпатію, прийняття і бажання розуміти одне одного, обмінюватися думками і враженнями, передавати й отримувати інформацію, розмірковувати над подією чи власними переживаннями, здійснювати особистий вибір, шукати шляхи вирішення наболілої або можливої складної життєвої ситуації.

У статті визначено особливості і перспективи дистантного (непрямого чи опосередкованого) діалогічного спілкування у відновленні та розвитку особистості в кризових умовах. Діалог через ДЗМІ визначає культуру взаємодії психолога-автора і клієнта-читача, є ознакою загальної культури міжлюдського спілкування, що сприяє збереженню людського в людині, її особистісному розвитку та вдосконаленню в кризових умовах.

Перспективним є дослідження: специфіки друкованого психологічного тексту, завдяки якому стає можливим конструктивний діалог між автором тексту і читачем; засобів і прийомів підвищення комунікативної, діалогічної, текстової компетентності психолога і людини, яка, перебуваючи в кризових умовах, звертається по допомогу через ДЗМІ.

Ключові слова: діалогічне спілкування, культура спілкування, розвиток особистості, дистантне спілкування, друковані ЗМІ, текст, психологічна допомога, громадяни України, що постраждали від війни.

**ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА
НАПН УКРАЇНИ**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ІНСТИТУТУ ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ**

Том III

**КОНСУЛЬТАТИВНА ПСИХОЛОГІЯ І
ПСИХОТЕРАПІЯ**

Випуск 12

**Київ
2016**

УДК 159.98(08)
ББК 88.492я43
А 43

Головний редактор:

Максименко С. Д. – дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор

Заступник головного редактора:

Чепелєва Н. В. – дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор

Відповідальні секретарі:

Слободяник Н. В. – кандидат психол. наук (друкована версія)

Вернік О. Л. – кандидат психол. наук (електронна версія)

Редакційна колегія:

Моляко В. О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Балл Г. О.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л. М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смульсон М. Л.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Кокун О. М.**, доктор психол. наук, професор; **Максимова Н. Ю.**, доктор психол. наук, професор; **Москаленко В. В.**, доктор філос. наук, професор; **Швалб Ю. М.**, доктор психол. наук, професор; **Піроженко Т. О.**, доктор психол. наук, професор; **Кісарчук З. Г.**, кандидат психол. наук, ст. н. с.; **Музика О. Л.**, кандидат психол. наук, професор; **Терещук А. Д.**, кандидат психол. наук, ст. н. с.

Члени міжнародної редакційної колегії

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафаріка в Кошицях (Словаччина);

Марек Палюх, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща);

Евген Глива, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України (Австралія);

Роман Трач, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США);

Альфред Притц, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету імені З. Фройда (Австрія).

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України (протокол № 11 від 24.11.2016р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-669ЗПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук
(Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)*

А 43 Актуальні проблеми психології Т. 3 : Консультаційна психологія і психотерапія: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За ред. Максименка С. Д. – Вінниця: ФОП Рогальська І. О., 2016. – Вип. 12. – 168 с.

ISBN 987-617-7171-78-1

У збірнику наукових праць продовжується обговорення проблеми психологічної допомоги постраждалим унаслідок психотравмивних подій, розпочате у попередньому збірнику. Однак у даній книжці фокус уваги авторів зосереджений на стосунках "психотерапевт – клієнт" у ситуаціях надання допомоги травмованим особам — їх специфіці, значенні для успішності психотерапії, формуванні їх продуктивних моделей для різних категорій постраждалих. Переважна більшість статей збірника присвячена саме цим питанням. В інших статтях обговорюються теоретичні і практичні проблеми психоаналізу і психоаналітичної психотерапії, розвитку особистості, реабілітації залежних осіб.

Збірник адресується фахівцям у галузі консультаційної психології та психотерапії — як науковцям, так і практикам, викладачам вищих навчальних закладів, аспірантам, студентам, а також усім, кого цікавлять проблеми психологічної, психотерапевтичної, реабілітаційної допомоги постраждалим

УДК 159.98(08)
ББК 88.492я43

ISBN 987-617-7171-78-1

© Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2016
<http://www.appsychology.org.ua>

1. Особливості психотерапевтичних стосунків у роботі з постраждалими

Кісарчук З. Г. Проблема стосунків «психотерапевт-клієнт» у ситуаціях надання психологічної допомоги постраждалим7

Омельченко Я. М. Формування надійних стосунків психотерапевта з дітьми з вимушено переселених родин як умова подолання ними негативних наслідків кризових обставин.....22

Лазос Г. П. Особливості емоційних станів вітчизняних волонтерів-психологів/психотерапевтів у стосунках з постраждалими.....44

Гурлєва Т. С. Діалогічне спілкування психолога у просторі друкованих ЗМІ у відновленні та розвитку особистості в кризових умовах61

Литвиненко Л. І. Особливості психотерапевтичної взаємодії психолога з військовослужбовцями та ветеранами, що знаходяться на реабілітації після травмивних подій74

Журавльова Н.Ю. Психологическая помощь женам демобилизованных военнослужащих: аспект психотерапевтических отношений86

2. Теорія та практика психоаналізу і психоаналітичної терапії

Роман Трач. Про психоаналіз та наукову психологію104

Худякова Н.Ю. Проблема негативной терапевтической реакции в детской психоаналитической психотерапии.....117

3. Особистість: проблеми розвитку та реабілітації

Литвинчук Л. М. Оцінка клінікопсихологічних особливостей осіб з хімічною залежністю у визначенні варіанту реабілітації.....132

Поліщук О. В. Психологічний час як чинник оптимізації прийняття рішень у ситуації стресу.....143

Гриценко А.В. Життєвий проект як орієнтир у просторі майбутнього152

G. S. KOSTIUK INSTITUTE OF PSYCHOLOGY

NAPS UKRAINE

ACTUAL PROBLEMS OF PSYCHOLOGY :

SCIENTIFIC PAPERS

**OF THE G.S. KOSTIUK INSTITUTE OF PSYCHOLOGY
NAPS UKRAINE**

VOLUME III

COUNSELING PSYCHOLOGY AND PSYCHOTHERAPY

ISSUE 12

**KYIV
2016**

UDC159.98(08)
BBK 88.492ya43
A 43

Editor :

Maksymenko S. D. – full member NAPS Ukraine, doctor of psychology, professor

Deputy editor :

Chepeleva N.V. – full member NAPS Ukraine, doctor of psychology, professor

Executive secretary :

Slobodianyuk N.V. – PhD in psychology, senior researcher (paper version)

Vernik O.L. – PhD in psychology, senior researcher (e - version)

Editorial Board:

Moliako V. O., member NAPS Ukraine, doctor of psychology, professor; **Ball. G. O.**, corresponding member NAPS Ukraine, doctor of psychology, professor; **Karamushka L. M.**, corresponding member NAPS Ukraine, doctor of psychology, professor; **Smulson M. L.**, corresponding member NAPS Ukraine, doctor of psychology, professor; **Kokun O.M.**, doctor of psychology, professor; **Maksimova N.J.**, doctor of psychology, professor; **Moskalenko V.V.**, doctor of psychology, professor; **Shvalb J. M.** doctor of psychology, professor; **Pirozhenko T. O.**, doctor of psychology, professor; **Kisarchuk Z. G.**, PhD in psychology, senior researcher; **Muzyka O.L.** PhD in psychology, professor; **Tereschuk A.D.**, PhD in psychology, senior researcher.

Member of International board:

Anton Fabian, Professor, Habilitated Doctor, Head of the department of Social Work, Pavol Jozef Safarik University in Kosice (Slovakia);

Marek Paluh, Professor Extraordinarius, Habilitated Doctor of Humanities, Head of the Department of Social Pedagogy of Institute of Pedagogy, Zheshiv University (Republic of Poland),

Eugene Hliva, Foreign Member of the NAPS Ukraine, Consulting Professor at the Australian Society of Clinical Hypnotherapist (Australia)

Roman Trach, Doctor of Philosophical Science, Professor, Foreign Member of NAPS Ukraine (USA)

Alfred Prits, Professor, Doctor of Psychology and Pedagogy, Rector of Sigmund Freud University (Republic of Austria).

*Published by the decision of the Academic Council of G. S. Kostiuk
Institute psychology NAPS Ukraine
(#11 from 24.11. 2016p)*

*Sertificate of registration of print media
HF series number№ 17847-6693PR of 10.06.2011
The collection included in the list of scientific professional editions Ukraine psychology
(Order of MES № 1021 of 7.10.2015)*

A 43 Actual Problems of Psychology : G. S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS Ukraine / ed. S.D. Maksymenko. – Vinnitsa: PPE Rogalskyy I.A., 2016 – Issue 12. – 168

ISBN 987-617-7171-78-1

This is a second book in the series of collections of scientific papers dedicated to the problem of psychological assistance given to traumatic event victims. Unlike the previous book, this one focuses mainly on different aspects of the therapist-client relationship, therapy effectiveness factors and productive therapy models for different categories of victims. Some works in this book also deal with the theoretical and practical issues of psychoanalysis and psychoanalytic therapy, personal development and addicts' rehabilitation.

The book is meant for specialists in the field of counseling psychology and psychotherapy, both academics and practitioners, students and PhD students, and all those interested in giving psychological, psychotherapeutical and rehabilitation services to trauma victims.

UDC159.98(08)
BBK 88.492ya43

ISBN 987-617-7171-78-1

© G.S. Kostiuk Institute psychology NAPS Ukraine, 2016
[http:// www.appsychology.org.ua](http://www.appsychology.org.ua)